

BẢO TỒN VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN

(NGHIÊN CỨU Ở XÃ LINH PHÚ, HUYỆN CHIÊM HÓA, TỈNH TUYỀN QUANG)

ĐỖ THỊ KIỀU ANH*

Tóm tắt: Là một trong số các dân tộc thiểu số rất ít người ở Việt Nam nhưng dân tộc Pà Thẻn lại sở hữu một kho tàng văn hóa phong phú, giàu bản sắc. Cư trú theo nhóm riêng lẻ, xen cư cùng các dân tộc khác, văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn ở xã Linh Phú (huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang) hiện nay đang chịu tác động mạnh mẽ từ quá trình phát triển kinh tế, xã hội, công nghiệp hóa và hiện đại hóa đất nước. Nhiều giá trị truyền thống của cộng đồng đang đứng trước nguy cơ mai một nghiêm trọng. Trước thực trạng đó, bảo tồn và phát huy di sản văn hóa của người Pà Thẻn là nhiệm vụ cấp thiết, không chỉ nhằm giữ gìn bản sắc dân tộc mà còn góp phần vào chiến lược phát triển văn hóa quốc gia. Vì vậy, cần có chính sách cụ thể, đầu tư phù hợp và huy động sự tham gia của cộng đồng để bảo tồn văn hóa Pà Thẻn gắn với phát triển kinh tế, xã hội địa phương.

Từ khóa: bảo tồn, văn hóa truyền thống, người Pà Thẻn.

Abstract: As one of the ethnic minorities with a small population size in Vietnam, the Pa Then people possess a rich and unique cultural heritage. Living in a small community in an area with many other ethnic groups, the traditional culture of the Pa Then people in Linh Phu commune (Chiem Hoa district, Tuyen Quang province) is currently being strongly affected by the process of socio-economic development, industrialization, and modernization of the country. Many traditional cultural values of the community are at risk of being seriously lost. In that context, preserving and promoting the cultural heritage of the Pa Then people has become an urgent task, not only to protect national identity but also to contribute to the national cultural development strategy. Therefore, there needs to be specific policies, appropriate investment, and active community participation to preserve Pa Then culture in parallel with local socio-economic development.

Keywords: preserve, traditional culture, the Pa Then people.

1. Quan niệm về bảo tồn

Bảo tồn văn hóa là một khái niệm được tiếp cận từ nhiều góc độ khác nhau. Theo *Từ điển tiếng Việt*, bảo tồn được hiểu là việc giữ gìn sự tồn tại của sự vật, hiện tượng theo dạng thức vốn có, không để mai một, thay đổi hay biến thái (1). Dưới góc độ học thuật, GS, TS Trần Ngọc Thêm nhấn mạnh rằng bảo tồn là hoạt động gìn giữ một cách an toàn khỏi sự tổn hại, sự xuống cấp hoặc phá hoại; nói cách khác, đó là quá trình bảo quản kết cấu của một thực thể ở hiện trạng và làm chậm quá trình xuống cấp của nó (2). GS, TS Ngô Đức Thịnh cho rằng: “Bảo tồn là những nỗ lực

nhằm gìn giữ các giá trị, bản sắc văn hóa tốt đẹp vốn có (truyền thống) của mỗi dân tộc, quốc gia” (3). Theo ông, bảo tồn không đơn thuần là lưu giữ, mà còn phải làm cho các giá trị đó tiếp tục sống và phát triển trong đời sống hiện đại, thích ứng với sự biến đổi của xã hội. Theo GS Trần Quốc Vượng thì tiếp cận văn hóa như một hệ thống hữu cơ các giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo và tích lũy qua quá trình tương tác với môi trường tự nhiên - xã hội (4). Theo đó, bảo tồn văn hóa không thể là một quá trình tĩnh tại, mà phải gắn với sự tiếp nối, thích nghi và phát huy giá trị trong dòng chảy phát triển của cộng đồng.

Từ những quan điểm trên, có thể thấy rằng bảo tồn văn hóa không chỉ là một hành vi mang tính phản ứng trước nguy cơ mai một, mà là một nhu cầu tất yếu trong quá trình tồn tại và phát triển của các cộng đồng. Trong bài viết này, bảo tồn văn hóa được hiểu như một quá trình linh hoạt, vừa giữ gìn bản sắc, vừa làm giàu thêm các giá trị truyền thống thông qua sự thích nghi với điều kiện hiện đại. Bảo tồn không nên bị đồng nhất với việc “đóng băng” quá khứ, mà cần được nhìn nhận như một phần của chiến lược phát triển bền vững, trong đó các giá trị văn hóa đóng vai trò là nguồn lực nội sinh thúc đẩy kinh tế, xã hội và đời sống cộng đồng. Đặc biệt trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay, bảo tồn văn hóa phải được đặt trong mối quan hệ biện chứng với phát triển - vừa là mục tiêu, vừa là động lực - hướng đến một mô hình phát triển hài hòa giữa truyền thống và hiện đại.

2. Thực trạng văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn ở xã Linh Phú

Văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn ở Linh Phú hiện nay

Theo Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019, cộng đồng người Pà Thẻn có tổng số 8.248 người, trong đó 865 người sinh sống tại khu vực thành thị và 7.383 người cư trú ở nông thôn. Phần lớn người Pà Thẻn tập trung tại vùng Trung du và miền núi phía Bắc với 7.856 người, trong đó tỉnh Hà Giang có số lượng lớn nhất với 6.502 người, tiếp theo là tỉnh Tuyên Quang với 1.258 người. Tại tỉnh Tuyên Quang, người Pà Thẻn chủ yếu cư trú ở thôn Thượng Minh (xã Hồng Quang, huyện Lâm Bình) và số ít sinh sống tại xã Linh Phú (huyện Chiêm Hóa).

Tại xã Linh Phú, huyện Chiêm Hóa, cộng đồng người Pà Thẻn chỉ gồm 62 hộ với 279 nhân khẩu, sinh sống tại 2 thôn Khuổi Hóp và Nà Luông. Là dân tộc thiểu số rất ít người, lại cư trú ở một địa bàn riêng lẻ, văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn tại đây đang có nguy cơ mai một trên nhiều phương diện. Mặc dù cộng đồng người Pà Thẻn vẫn duy trì một số tập quán, tín ngưỡng, song các biểu hiện cụ thể của bản sắc văn hóa đang dần mất đi tính nguyên bản.

Trong tín ngưỡng của người Pà Thẻn, họ tin vào thuyết vạn vật hữu linh, thờ cúng tổ tiên và thực hành nhiều nghi lễ gắn liền với nông nghiệp, như lễ cúng cơm mới hay lễ cầu mùa. Tuy nhiên, hiện nay tại địa phương chỉ còn một thầy cúng người Pà Thẻn có khả năng thực hiện các nghi lễ nhỏ. Do thiếu hụt thầy cúng, nhiều nghi lễ đã phải nhờ đến sự giúp đỡ của

các thầy cúng người Tày. Việc này dẫn đến sự biến đổi và pha trộn trong các nghi thức truyền thống, đặc biệt là tang lễ, khiến bản sắc văn hóa riêng của cộng đồng Pà Thẻn dần bị mai một.

Ngôn ngữ là một lĩnh vực đang bị mai một rõ rệt trong cộng đồng người Pà Thẻn. Mặc dù có tiếng nói riêng, song do sống xen cư, kết hôn ngoài dân tộc phổ biến và ảnh hưởng của hệ thống giáo dục phổ thông dùng tiếng Việt, việc sử dụng tiếng Pà Thẻn trong đời sống hằng ngày đang giảm mạnh, nhất là ở thế hệ trẻ. Đây là dấu hiệu báo động cho nguy cơ mai một ngôn ngữ - một trong những yếu tố căn cốt để nhận diện tộc người và nguy cơ mai một nhiều giá trị văn hóa khác. Do không có hệ thống chữ viết, phong tục tập quán chủ yếu được truyền miệng, nên nguy cơ mất tiếng đồng nghĩa với mất nhiều giá trị văn hóa gắn với phong tục, tín ngưỡng và tri thức. Theo kết quả khảo sát, hiện nay ở Linh Phú có 217 khẩu là người Pà Thẻn nhưng chỉ có 110 người còn sử dụng tiếng Pà Thẻn (5). Một số gia đình vẫn cố gắng duy trì ngôn ngữ qua giao tiếp và giáo dục truyền thống, tuy nhiên sự pha trộn dân tộc và ảnh hưởng môi trường học đường khiến nhiều trẻ em không còn nói được tiếng mẹ đẻ. Dù xã đã tổ chức các lớp dạy tiếng Pà Thẻn cho thanh thiếu niên, nhưng việc khôi phục ngôn ngữ đòi hỏi thời gian và nỗ lực bền bỉ.

Trang phục truyền thống cũng đang đứng trước nguy cơ bị thay thế. Bộ trang phục truyền thống của phụ nữ dân tộc Pà Thẻn là một trong những giá trị tiêu biểu, gắn liền với tín ngưỡng và quan niệm văn hóa của họ. Với bàn tay tài hoa và sự khéo léo, phụ nữ Pà Thẻn đã tạo nên những bộ trang phục độc đáo, không chỉ phản ánh bản sắc dân tộc mà còn thể hiện nét đẹp truyền thống được gìn giữ qua nhiều thế hệ. Bộ trang phục không chỉ mang ý nghĩa thẩm mỹ mà còn là thước đo sự khéo léo của người con gái Pà Thẻn. Trước khi về nhà chồng, mỗi cô gái đều phải thành thạo kỹ thuật dệt. Họ tự tay dệt váy áo mới để mặc trong ngày cưới như một dấu ấn của sự trưởng thành. Tuy nhiên, ở Linh Phú, trang phục truyền thống của người Pà Thẻn gần như không còn. Theo khảo sát tại xã Linh Phú, hiện chỉ còn 3 bộ trang phục nữ truyền thống được lưu giữ từ khoảng 50 năm trước cùng 21 bộ được mua sẵn từ huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang (6). Trang phục không những không được mặc hằng ngày, ngay cả trong các dịp lễ hội, Tết hay đám cưới cũng không xuất hiện. Điều này cho thấy sự suy giảm trong thực hành văn hóa và thủ công truyền thống của cộng đồng.

Lễ hội đặc sắc nhất của người Pà Thẻn là lễ nhảy lửa - một nghi lễ mang ý nghĩa cầu may mắn và mùa màng bội thu. Trước đây, lễ hội nhảy lửa không được tổ chức tại xã Linh Phú. Đến năm 2019, lễ hội này mới được nghiên cứu và phục dựng lại. Năm 2023, lễ hội lần đầu tiên được tổ chức tại thôn Pác Cháng, đánh dấu một bước quan trọng trong việc khôi phục nét văn hóa truyền thống của cộng đồng Pà Thẻn nơi đây. Bên cạnh lễ nhảy lửa, người Pà Thẻn còn có lễ kéo chày - một nghi thức thường được tổ chức kết hợp trong khuôn khổ lễ hội nhảy lửa. Tuy nhiên, hiện tại lễ kéo chày vẫn chưa được phục dựng tại xã Linh Phú.

Thực trạng biến đổi này không chỉ đơn thuần là thay đổi hình thức, mà còn đặt ra nguy cơ đứt gãy mạch truyền thừa văn hóa, khi các yếu tố cốt lõi của văn hóa Pà Thẻn bị mai một, bị đồng hóa hoặc thậm chí không còn tồn tại.

Công tác bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống người Pà Thẻn tại xã Linh Phú

Tại xã Linh Phú, cấp ủy và chính quyền địa phương luôn dành sự quan tâm đối với công tác bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc Pà Thẻn. Trong những năm gần đây, nhiều hoạt động cụ thể đã được triển khai, tiêu biểu là kế hoạch phát triển du lịch gắn với việc duy trì lễ hội nhảy lửa - lễ hội đặc sắc của người Pà Thẻn tổ chức thường niên vào dịp hội Xuân mừng 10 tháng Giêng, trong giai đoạn 2021-2025. Năm 2022, lớp truyền dạy nghi lễ nhảy lửa cho đồng bào Pà Thẻn cũng được tổ chức nhằm gìn giữ lễ hội độc đáo này. Giai đoạn 2022-2024, trong khuôn khổ đề tài *Bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống dân tộc Pà Thẻn gắn với phát triển du lịch tại xã Linh Phú, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang*, Phòng Văn hóa và Thông tin huyện Chiêm Hóa đã thực hiện khảo sát, đánh giá thực trạng văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn trên nhiều phương diện như: ẩm thực, trang phục, nhà ở, sản phẩm thủ công, phong tục cưới hỏi, cũng như các giá trị trong đời sống văn hóa tinh thần. Trên cơ sở đó, nhiều giải pháp cụ thể được đề xuất và từng bước triển khai tại địa phương. Tiêu biểu có thể kể đến việc mở lớp truyền dạy học làm thầy cúng, nhằm tìm kiếm và bồi dưỡng những cá nhân có khả năng thực hiện các nghi lễ truyền thống, góp phần khôi phục và duy trì lễ hội nhảy lửa. Đồng thời, xã cũng đã tổ chức lớp truyền dạy và thành lập câu lạc bộ dân ca, dân vũ, giúp bảo tồn các làn điệu và điệu múa

truyền thống đặc sắc của người Pà Thẻn. Một điểm nhấn đáng chú ý trong chiến lược phát triển du lịch gắn với bảo tồn văn hóa là việc xây dựng mô hình homestay kết hợp với không gian văn hóa truyền thống tại hộ gia đình người Pà Thẻn. Mô hình này bước đầu đã góp phần tạo điểm dừng chân cho du khách, đồng thời khơi gợi sự quan tâm đến bản sắc văn hóa địa phương. Song song với đó, xã đã tổ chức tập huấn về kỹ năng làm du lịch cộng đồng cho cán bộ và người dân; xây dựng các sản phẩm truyền thông như video, tờ rơi để quảng bá hình ảnh văn hóa truyền thống Pà Thẻn. Một số tour kết nối Linh Phú với các điểm đến khác của Tuyên Quang đã được triển khai, góp phần đưa hình ảnh văn hóa Pà Thẻn đến gần hơn với du khách.

Có thể khẳng định, những nỗ lực của địa phương trong việc bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn đã góp phần quan trọng trong việc gìn giữ bản sắc văn hóa của cộng đồng giữa bối cảnh phát triển kinh tế, xã hội hiện nay. Những kết quả bước đầu đã tạo nền tảng cho việc khơi dậy lòng tự hào văn hóa dân tộc, đồng thời mở ra hướng đi mới trong phát triển du lịch cộng đồng gắn với yếu tố văn hóa bản địa. Tuy nhiên, để công tác bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn tại Linh Phú đạt hiệu quả bền vững, cần có những giải pháp thường xuyên, đồng bộ và lâu dài. Trong đó, sự vào cuộc tích cực từ các cấp, ngành cùng với vai trò chủ thể của cộng đồng người Pà Thẻn là yếu tố then chốt để gìn giữ và lan tỏa những giá trị văn hóa độc đáo, góp phần làm phong phú thêm bức tranh văn hóa các dân tộc ở Tuyên Quang nói riêng và Việt Nam nói chung.

3. Một số giải pháp đề xuất

Bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa truyền thống qua chính sách, đầu tư tài chính

Để có thể bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc Pà Thẻn, trước tiên cần có chính sách và cơ chế đầu tư tài chính. Chính sách thì đã có, chương trình mục tiêu quốc gia phát triển kinh tế, xã hội vùng đồng bào dân tộc thiểu số và miền núi giai đoạn 2021-2030 chính là cơ sở để địa phương xây dựng các dự án bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống các dân tộc thiểu số ở địa phương trong đó có văn hóa người Pà Thẻn ở Linh Phú. Việc cần làm trước tiên là tổng điều tra văn hóa vật thể và phi vật thể của cộng đồng Pà Thẻn ở xã Linh Phú. Trên cơ sở đánh giá thực trạng, xây dựng các dự án bảo tồn và phát huy văn hóa

truyền thống cho cộng đồng Pà Thẻn theo từng hạng mục, từng giai đoạn phù hợp với thực tiễn của địa phương. Có thể thực hiện một số dự án: bảo tồn tiếng nói; truyền dạy và phát triển nghề thủ công; truyền dạy nghề dệt, thêu và may trang phục truyền thống; bảo tồn, phục dựng lễ hội, nghi lễ cộng đồng; xây dựng câu lạc bộ sinh hoạt văn hóa dân gian; thành lập và duy trì hoạt động đội văn nghệ thôn, bản; xây dựng điểm đến du lịch cộng đồng; tổ chức ngày hội văn hóa, giao lưu, liên hoan, trình diễn văn hóa truyền thống; chính sách hỗ trợ, tôn vinh nghệ nhân...

Huy động sự tham gia của cộng đồng với tư cách là chủ thể văn hóa trong việc phục hồi, bảo tồn các giá trị văn hóa truyền thống

Cùng với chính sách, đầu tư tài chính, cơ quan chính quyền, cơ quan quản lý nhà nước về văn hóa cần chú ý tới vai trò của cộng đồng trong kế hoạch bảo tồn các giá trị văn hóa truyền thống. Việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa dân tộc chỉ có thể đạt được hiệu quả khi có sự tham gia của các cấp, ban, ngành quản lý nhà nước và sự tham gia của cả cộng đồng. Giữ gìn bản sắc phải là mong muốn chung của đồng bào Pà Thẻn ở Linh Phú. Hơn ai hết, người Pà Thẻn - chủ thể văn hóa, sẽ biết cần bảo tồn cái gì và bảo tồn như thế nào. Vì vậy, trong khi thực hiện các chính sách về bảo tồn văn hóa, cần huy động sự tham gia của cộng đồng, phát huy vai trò của chủ thể văn hóa, đặc biệt các hạt nhân - những người có vai trò, có tâm huyết trong việc gìn giữ, bảo tồn văn hóa Pà Thẻn.

Nâng cao nhận thức của cộng đồng về giá trị di sản và bảo tồn, phát huy văn hóa truyền thống

Muốn người dân tích cực tham gia vào công tác bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống của dân tộc, cần đẩy mạnh các hoạt động thông tin, tuyên truyền nâng cao nhận thức của đồng bào, đặc biệt là giới trẻ về giá trị của văn hóa truyền thống trong bối cảnh hội nhập hiện nay. Thay đổi nhận thức là một quá trình lâu dài, vì vậy bên cạnh công tác tuyên truyền bằng nhiều hình thức cần chú trọng đến giáo dục. Qua giáo dục, từ các em nhỏ cho đến người trưởng thành sẽ nhận thức cụ thể và sâu sắc về giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc mình. Nhận thức thay đổi sẽ hình thành nên ý thức tự hào dân tộc từ đó ý thức gìn giữ, bảo tồn bản sắc dân tộc cũng được nâng cao. Chỉ khi người dân có nhận thức đúng đắn về di sản, giá trị của di sản, họ mới có thể chủ động hướng tới việc bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống trong đời sống.

Bảo tồn gắn với phát triển kinh tế, xã hội

Bảo tồn cần gắn với phát triển, nghĩa là phải biến văn hóa của cộng đồng thành nguồn lực, động lực phát triển kinh tế, xã hội. Bài toán đặt ra là phải làm thế nào để người dân có lợi từ việc bảo tồn. Phát triển kinh tế không thể không chú trọng tới sự phát triển bền vững về văn hóa. Và ngược lại, bảo tồn văn hóa không thể không gắn với lợi ích về kinh tế. Kinh tế phải được phát triển trên cơ sở tôn trọng các giá trị văn hóa, bởi văn hóa nếu được phát huy sẽ là nguồn lực quan trọng trong phát triển kinh tế, xã hội.

Mong rằng với những chính sách, chương trình cụ thể và sự quan tâm của các cấp ủy đảng, chính quyền địa phương, sự vào cuộc tích cực của các cơ quan chuyên môn, sự đồng thuận, chủ động của người dân, văn hóa truyền thống của người Pà Thẻn ở Linh Phú sẽ được phục hồi, bảo tồn và phát huy cùng với sự phát triển kinh tế - xã hội của địa phương ■

Đ.T.K.N

1. Hoàng Khê (chủ biên), *Từ điển tiếng Việt*, Nxb Đà Nẵng - Trung tâm Từ điển học, 2003.
2. Trần Ngọc Thêm, *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam*, Nxb Thành phố Hồ Chí Minh, 1997.
3. Ngô Đức Thịnh, *Bảo tồn, làm giàu và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống Việt Nam trong đổi mới và hội nhập*, Nxb Khoa học xã hội, 2010.
4. Trần Quốc Vương, *Cơ sở văn hóa Việt Nam*, Nxb Giáo dục, 2000.
- 5, 6. Báo cáo đề tài *Bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống dân tộc Pà Thẻn gắn với phát triển du lịch tại xã Linh Phú, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang*.

Tài liệu tham khảo

1. Hoàng Tuấn Cư, *Tết của người Pà Thẻn*, Tạp chí Văn hóa các dân tộc Việt Nam, số 21, 2005.
2. Ninh Văn Hiệp (chủ biên), PGS,TS Không Diễm, Hoàng Tuấn Cư, Võ Mai Phương, *Văn hóa phong tục người Pà Thẻn - Bảo tồn và phát huy*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 2006.
3. Nông Quốc Tuấn (chủ biên), Đỗ Đức Lợi, Trần Văn Ái, Lục Văn Tư, Ngô Văn Hòe, *Văn hóa truyền thống dân tộc Pà Thẻn*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 2004.
4. Phòng Văn hóa, Thông tin huyện Chiêm Hóa, Báo cáo đề tài *Bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống dân tộc Pà Thẻn gắn với phát triển du lịch tại xã Linh Phú, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang*, 2024.

Ngày Tòa soạn nhận bài: 22-4-2025; Ngày phản biện, đánh giá, sửa chữa: 20-5-2025; Ngày duyệt đăng: 27-5-2025.